

УДК 159.9

І. В. Ковальчук, М. А. Попчук

МЕТАКОГНІТИВНИЙ ТА КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХОДИ В ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ ВНЗ

У статті розкриваються метакогнітивний та компетентнісний підходи у контексті навчальної діяльності студентів. Охарактеризовано наукові підходи, що відображають проблему дослідження. Особлива увага приділяється метакогнітивному навчанню. Наголошується на важливості використання метакогнітивного та компетентнісного підходів у навчанні лексичного матеріалу.

Ключові слова: метакогнітивне навчання, компетентність, метакогнітивна компетентність, лексична компетентність.

В статье раскрываются метакогнитивный и компетентностный подходы в контексте учебной деятельности студентов. Охарактеризованы научные подходы, которые отображают проблему исследования. Особое внимание уделяется метакогнитивному обучению. Авторы отмечают важность использования метакогнитивного и компетентностного подходов в обучении лексического материала.

Ключевые слова: метакогнитивное обучение, компетентность, метакогнитивная компетентность, лексическая компетентность.

The article deals with metacognitive and competence approaches in the context of students learning activity. The scientific approaches which are characterized reflect the problem of the research. Special attention is paid to metacognitive learning. The authors emphasize on the importance of using metacognitive and competence approaches in learning lexical material.

Keywords: metacognitive learning, competence, metacognitive competence, lexical competence.

Постановка проблеми. Науковці європейських країн вважають, що набуття студентами знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Своєю чергою у зарубіжних джерелах метакогнітивне навчання полягає у розвитку інтелекту, сукупності розумових здібностей і стратегій, що роблять більш успішним процес навчання. Саме тому важливим є поєднання метакогнітивного та компетентнісного підходів для успішної навчальної діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень. Принципи і завдання компетентнісного підходу у навчанні, чинники формування професійної компетентності майбутніх фахівців досліджує широке коло науковців, зокрема Л. М. Дибкова, Г. О. Копил, Н. М. Самарук, Є. А. Іванченко, Т. І. Доцевич [5]. Міра наукової розробки досліджуваної проблеми, що стосується метакогнітивного навчання, представлена переважно зарубіжними дослідниками, зокрема О. В. Карповим, М. М. Кашаповим, М. О. Холодною, G. Schraw, R. S. Dennison, S. G. Paris, P. Winograd, A. Pintrich та ін., а також частково українськими дослідниками, такими як Т. І. Доцевич, Т. Б. Хомуленко, Е. Л., Носенко, І. Ф. Аршава.

Мета статті. Опираючись на теоретичні та емпіричні здобутки цих напрямів, ми маємо на меті окреслити та узагальнити особливості кожного із цих напрямів та на їхню роль у процесі навчальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за доцільне зупинитися на основних, на нашу думку, підходах та концепціях, які відображають різні види компетентності.

Компетентність – це особливий тип організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній предметній сфері діяльності. Дослідження психологічної природи компетентності дозволили для М. А. Холодної виділити такі ознаки типу організації знань, які відрізняють компетентну людину: [8].

- Різноманітність (безліч різних знань про різне).
- Артикулювання (елементи знання чітко виділені, при цьому всі вони знаходяться в певних взаємозв'язках між собою).
- Гнучкість (як зміст окремих елементів знання, так і зв'язки між ними, можуть швидко змінюватися під впливом тих чи інших об'єктивних чинників, у тому числі й тоді, коли знання перетворюється на незнання).
- Швидкість актуалізації у цей момент в потрібній ситуації (оперативність і легкодоступність знання).
- Можливість застосування в широкому спектрі ситуацій (у тому числі здатність до переносу знання в нову ситуацію).
- Виділення ключових елементів (у різноманітні знань щодо цієї предметної сфери окремі факти, положення, визначення зізнаються як найважливіші, для її розуміння).

– Категоріальний характер (визначальна роль того типу знання, яке представлено у вигляді загальних принципів, спільних підходів, загальних ідей).

– Володіння не тільки декларативним знанням (знанням про те, «що»), але і процедурним знанням (знанням про те, «як»).

– Наявність знання про власні знання.

Остання із перерахованих ознак компетентного типу організації знань належить до метакогнітивних процесів (тих, які забезпечують управління власною інтелектуальною діяльністю) [8].

Розглянемо концепцію Т. І. Доцевич, у якій представлено метакогнітивну компетентність особистості. У своїх роботах дослідниця розглядає метакогнітивну компетентність особистості, яка характеризується метакогнітивною обізнаністю, активністю та усвідомленістю, перша з яких утворює змістовний компонент метапізнання особистості, виступаючи контентом для метакогнітивних знань, метакогнітивна активність, своєю чергою, виступає її процесуальною характеристикою, розкриваючи мотиваційні та конативні особливості метакогнітивної сфери особистості, а метакогнітивна усвідомленість наповнює смислом метапізнавальну активність особистості [3].

Такі дослідники, як А. В. Карпов та І. М. Скітяєва, вважають, що комунікативна компетентність виступає метакогнітивним феноменом, без якого неможлива асиміляція і свідома переробка суб'єктом комунікативного досвіду. При високому рівні комунікативної компетентності метапізнання виявляється вплетеним у спільну діяльність і забезпечує постійний моніторинг і оцінку ефективності використовуваних суб'єктом комунікативних стратегій, а також їх адаптацію «під завдання» спільну діяльність і психологічні особливості, рівень комунікативних навичок партнера [4].

Комунікативна компетентність, на думку Х. Лун, включає в себе п'ять основних складових, що мають значне метакогнітивне «навантаження» [11].

- навички активного і рефлексивного слухання;
- здатність виражати свої думки з урахуванням особливостей і рівня розуміння партнера;
- рефлексивне відстеження процесу комунікації;
- свідомий контроль над емоціями в процесі спілкування;
- культура спілкування як рівень володіння прийнятими в цій культурі комунікативними нормами і правилами.

Н. Д. Гальскова та Н. І. Гез визначили, що практичною метою навчання, а саме іноземної мови є розвиток комунікативних вмінь, а найбільш важливою умовою її реалізації є сформована лексична компетентність, яка забезпечує семантичну точність, синонімічне різноманіття, адекватність використання лексики у висловлюванні [2].

Розвиток лексичної компетентності здійснюється на двох рівнях: мотиваційному і когнітивному. Психологічні основи засвоєння лексики висвітлюють Б. В. Беляєв, В. Д. Борщовецька, С. М. Бучацька, П. Б. Гурвич, В. С. Кондратьєва, З. М. Корнева, Г. В. Кудрявська, Ю. А. Кудряшов, І. Л. Онуфрієва, Л. А. Онуфрієва, Ю. О. Семенчук, О. Є. Сиземіна, Г. П. Татаурова, А. Г. Умаханова, А. О. Фетисова, О. М. Шамов, В. Г. Шатух та ін. Метакогнітивний підхід до навчання іншомовної лексики, ґрунтується на усвідомленому, цілеспрямованому, оціночному, саморегульованому, планованому та орієнтованому на майбутнє принципі, згідно з яким студент є активним учасником процесу навчання [4].

Доцільність підходу полягає в організації активної мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів у процесі навчання іншомовної фахової лексики. Навчання лексики повинно здійснюватись на основі активного і цілеспрямованого залучення когнітивних стратегій переробки, метакогнітивних стратегій, збереження та відтворення лексичної інформації. Під когнітивними стратегіями, услід за В. Д. Борщовецькою, розуміється урахування процесу повторення лексичних одиниць при застосуванні мнемічних прийомів запам'ятовування англійської лексики професійного спрямування [1].

Згідно із дослідженнями Roberts та Erdos метакогнітивні стратегії являють собою специфічну послідовність дій, спрямованих на планування і контроль когнітивних процесів, а також співвіднесення їх результатів з цілями діяльності. Вони відрізняються від когнітивних не так змістовно, скільки функціонально. Так, наприклад, когнітивні стратегії використовуються для досягнення певної мети, а метакогнітивні – для перевірки, наскільки була досягнута мета. Як правило, метакогнітивна активність передуює і завершує когнітивну. І тільки у випадках появи певних труднощів при реалізації когнітивної активності, метакогнітивні стратегії включаються в діяльність [12].

Значну частку метакогнітивних стратегій складають збережені в пам'яті узагальнені плани і підходи до вирішення завдань і проблемних ситуацій різного типу. Ці стратегії включають в себе два компоненти – когнітивний і поведінковий [10].

Показовим прикладом метакогнітивних стратегій середньої складності виступають мнемотехнічні прийоми. На нашу думку, ефективні метакогнітивні стратегії мають три основні характеристики: вони повинні бути сформовані після придбання первинних навичок, які вони покликані оптимізувати; стратегії повинні бути легко актуалізованими; нарешті, вони повинні бути добре модифікованими для вирішення широкого спектру завдань. Наведемо приклади метакогнітивних стратегій, що забезпечують високу ефективність мовного навчання: виявлення та аналіз повторюваних мовних патернів, моніторинг правильності та грама-

тичної будови своєї і чужої мови, ретельний аналіз помилок, оцінка афективних особливостей і інтонування іноземної мови і та ін. При вивченні іноземної мови метакогнітивно обдаровані суб'єкти швидше розуміють смисловий склад мови, правильніше вгадують і добудовують значення малознайомих слів у фразі.

У процесі засвоєння лексичного матеріалу має місце процес забування. Якщо слово не повторювати, настає забування, яке пояснюється згасанням, інтерференцією та відсутністю відповідних ознак. Продуктивність запам'ятовування залежить від глибини перцептивного та семантичного аналізу лексичного матеріалу, від поставленої мети студентами та активності розумової діяльності. Щоб забезпечити схоронність слова в пам'яті, необхідно володіти раціональними прийомами запам'ятовування: 1) дозуванням лексичного матеріалу; 2) регулярним повторюванням; 3) використанням різних мнемічних прийомів.

Виділяють такі мнемічні прийоми: 1) групування; 2) виділення опорних пунктів; 3) складання плану; 4) класифікація; 5) схематизація; 6) структурування; 7) систематизація; 8) аналогія; 9) перекодування; 10) добудовування; 11) серійна організація; 12) використання асоціацій; 13) повторення [7].

Численні дослідження, що стосуються мнемічних прийомів запам'ятовування, проводяться вітчизняними вченими, а саме – це роботи під керівництвом І. Д. Пасічника, що стосуються систематизації як мнемічного прийому запам'ятовування. Вчені зазначають, що запам'ятати велику кількість навчальної інформації можна досить успішно, якщо запам'ятовувати лише системи – зручні для збереження в пам'яті логічні конструкції – узагальнені, теоретичні, абстрактні тощо. Створення логічної конструкції (системи) здійснюється обробкою матеріалу – аналізом означень, понять та їх властивостей; синтезом понять; передачею їх у згорнутій формі (мовному чи символічно-знаковому узагальненні); побудовою схем, таблиць, діаграм. Вироблення такого прийому запам'ятовування, як систематизація, передбачає розвиток у них умінь виконувати відповідні мислительні операції [6].

Описані вище прийоми полегшують зберігання, кодування й відтворення лексичної інформації з пам'яті. Мнемічні прийоми дають можливість покращити функції самої пам'яті. Усі мнемічні прийоми призводять до збільшення продуктивності процесів пам'яті і зводяться до такого: 1) підвищення швидкості запам'ятовування і відтворення; 2) збільшення обсягу запам'ятовування і відтворення; 3) підвищення точності запам'ятовування й відтворення; 4) збільшення міцності запам'ятовування й збереження в пам'яті; 5) збільшення ймовірності правильного запам'ятовування, відтворення [9]. Найбільш ефективно запам'ятовування відбувається під час використання декількох прийомів одночасно.

Висновки. Підсумовуючи всі вищезазначені підходи та концепції, вважаємо, що вдале поєднання та використання метакогнітивного та компетентнісного підходів у навчальній діяльності студентів загалом, а особливо у процесі засвоєння лексичного матеріалу, дасть можливість студентам усвідомлювати, покращувати та оптимізувати власні ресурси, здібності та можливості, що, своєю чергою, сприятиме успішній навчальній діяльності. Виокремлення особливостей засвоєння лексичного матеріалу, що сприяло б оптимізації навчальної діяльності студентів на засадах метакогнітивного та компетентнісного підходів, є перспективами наших подальших досліджень.

Література:

1. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англомовної фахової лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Валентина Дмитрівна Борщовецька. – К., 2004. – 208 с.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика: Учебное пособие / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Академия, 2004.
3. Доцевич Т. І. Метакогнітивна компетентність майбутніх викладачів вищої школи // [Електронний ресурс] / Т. І. Доцевич // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2014. – Вип. 48. – С. 78–94. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_psykhol_2014_48_12.pdf. – Назва з екрана.
4. Карпов А. В. Психология метакогнитивных процессов личности / А. В. Карпов, И. М. Скитяева. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 352 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
6. Максименко С. Д. Когнітивна психологія в контексті дослідження пам'яті людини. – [Електронний ресурс] / С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник. – Режим доступу : <http://psj.oa.edu.ua/articles/2012.pdf>. – Назва з екрана.
7. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 598 с.
8. Холодная М. А. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 304 с.
9. Черемошкіна Л. В. Психология памяти: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. В. Черемошкіна. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
10. Lenz B. The emotional Brain / B. Lenz, E. Ellis, R. Scanlon. – N. Y., 1996. – 427 p.
11. Metacognition: Cognitive and Social Dimensions / Ed. By V. Yzerbyt et al. – SAGE Publications. 2002. – 253 p.
12. Roberts M. J. Strategy selection and metacognition / M. J. Roberts, G. Erdos // Educational Psychology. – 1993. – V. 13. – pp. 259–266.